

НЕСВІТ О. В.,аспірант кафедри господарського права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.1.15>**ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ:
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

У статті досліджено формування та розвиток інституту саморегулювання в Україні, його історичні витоки, нормативно-правові засади та сучасні тенденції. Простежено основні етапи становлення саморегулювних організацій (СРО) – від перших проявів професійного самоврядування у XIX столітті та діяльності адвокатських об'єднань і колегіальної форми адвокатури радянського періоду до сучасних ініціатив, спрямованих на комплексне законодавче врегулювання їхнього статусу.

Проаналізовано ключові нормативні акти, що визначали розвиток СРО у різні періоди: від законодавства СРСР до перших українських законів 1990-х, подальших реформ початку 2000-х, впровадження західних моделей саморегулювання й сучасного етапу спеціального регулювання, започаткованого ухваленням Кодексу України з процедур банкрутства 2018 року, який уперше закріпив обов'язкове членство арбітражних керуючих у СРО. Висвітлено спроби парламенту ухвалити окремий закон про СРО, що пропонував єдині підходи до правового статусу, класифікації та діяльності таких організацій і механізми взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Окремо розглянуто розширення сфери застосування механізмів саморегулювання у новітніх секторах – захисті прав споживачів, фінансових послугах, медіа – та у площині міжнародного співробітництва, зокрема в межах Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою.

У висновках підкреслено, що попри наявність нормативного підґрунтя, відсутність єдиного законодавчого акта зумовлює фрагментарність правового регулювання. Стаття акцентує на важливості адаптації європейських моделей саморегулювання, забезпеченні балансу між автономією професійного середовища та державним наглядом і зростанні ролі СРО як інструменту делегування частини публічних функцій громадянському суспільству, що особливо актуально в умовах євроінтеграційного курсу й воєнних викликів.

Ключові слова: саморегулювні організації, господарсько-правове регулювання, професійне самоврядування, правовий статус, захист прав споживачів, фінансові послуги, медіа, євроінтеграція.

Nesvit O. V. Evolution and current state of the legal regulation of self-regulatory organizations in Ukraine: an economic-legal aspect

The article examines the formation and development of the self-regulation institute in Ukraine, its historical origins, legal foundations, and contemporary trends. It traces the main stages of the establishment of self-regulatory organizations (SROs) – from the first manifestations of professional self-governance in the 19th century, through the activities of bar associations and the collegial form of advocacy during the Soviet period, to modern initiatives aimed at comprehensive legislative regulation of their status.

Key legal acts that shaped the development of SROs in different periods are analyzed: from Soviet legislation to the first Ukrainian laws of the 1990s, subsequent reforms of the early 2000s, the introduction of Western models of self-regulation, and the current stage of specialized regulation initiated by the adoption of the 2018 Ukrainian Code on Bankruptcy Procedures, which for the first time established mandatory membership of arbitration managers in SROs. The article highlights parliamentary attempts to adopt a separate law on SROs, which proposed uniform approaches to the legal status, classification, and activities of such organizations, as well as mechanisms for interaction with state authorities and local self-government.

Special attention is given to the expansion of self-regulation mechanisms in emerging sectors—consumer protection, financial services, media—and in the context of international cooperation, particularly within the framework of the Ukraine–Canada Free Trade Agreement.

The conclusions emphasize that, despite the presence of a legal basis, the absence of a unified legislative act results in fragmented regulation. The article stresses the importance of adapting European models of self-regulation, ensuring a balance between professional autonomy and state oversight, and enhancing the role of SROs as instruments for delegating certain public functions to civil society—an issue especially relevant in the context of Ukraine’s European integration course and wartime challenges.

Key words: *self-regulatory organizations, economic-legal regulation, professional self-governance, legal status, consumer protection, financial services, media, European integration.*

Вступ. Інститут саморегулювання посідає важливе місце у правових системах держав із розвинутою ринковою економікою, оскільки дозволяє делегувати частину публічних функцій професійному середовищу, підвищуючи ефективність регулювання та рівень довіри до інституцій. В Україні, незважаючи на складну історію формування державності та тривале домінування адміністративно-командної моделі, розвиток практик саморегулювання також має глибокі історичні витоки й за останні десятиліття набув помітної динаміки. Водночас сучасне правове регулювання саморегулювальних організацій характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного системного підходу, що зумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу цього феномену.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути процес формування та розвитку інституту саморегулювання в Україні, з’ясувати його історичні витоки та нормативно-правові засади, проаналізувати сучасні тенденції, окреслити ключові проблеми та перспективи комплексного законодавчого врегулювання статусу саморегулювальних організацій, а також оцінити можливості адаптації європейських моделей саморегулювання до українських реалій.

Результати дослідження. Інститут саморегулювання має давню традицію у країнах з розвинутою ринковою економікою, де він розглядається як механізм передачі частини державних управлінських функцій професійному середовищу. Попри те, що Україна тривалий час не мала власної державності, витоки саморегулювання на її території простежуються ще в XIX столітті.

Як підкреслює І. Гармаш, першим прикладом професійного саморегулювання на українських землях можна вважати діяльність адвокатських об’єднань присяжних повірених. Ці структури діяли на засадах самоврядування та професійної незалежності, характеризувалися високими моральними стандартами, жорсткими вимогами до відбору членів, а також чітко сформованою корпоративною етикою, що залишається актуальною й для сучасних саморегулювальних організацій (СРО) [1, с. 60–61].

У подальший період розвиток ідеї саморегулювання відбувався вже в умовах правової системи СРСР, до складу якого входила УРСР. Особливої популярності набула колегіальна форма організації адвокатури. Так, Закон СРСР «Про адвокатуру в СРСР» від 30 листопада

1979 року визначав обов'язковість членства в адвокатських колегіях, встановлював правила вступу, регламентував професійну діяльність та закріплював етичні стандарти. У статті 3 згаданого вище Закону зазначалося, що адвокатська колегія є добровільним професійним об'єднанням, яке після державної реєстрації набуває статусу юридичної особи [1, с. 60–61]. Ці положення фактично створили правову основу для формування ключових рис сучасних СРО: професійної належності, обов'язкового членства, наявності етичного кодексу та внутрішнього контролю якості роботи.

В Україні процес формування практик саморегулювання розпочався в період переходу від адміністративно-командної економіки радянського зразка до ринкових відносин. Така трансформація об'єктивно вимагала пошуку нових підходів до регулювання господарської діяльності та делегування частини функцій професійному середовищу.

Перші правові норми, що закріплювали елементи саморегуляції, з'явилися ще на початку 1990-х років, коли держава почала передавати окремі регуляторні повноваження професійним об'єднанням, зокрема у сферах аудиту, реклами, ріелторської діяльності та біржової торгівлі. Показовим прикладом є нині не чинний Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 року, який передбачав участь Аудиторської палати України у встановленні правил та контролі за діяльністю аудиторів. Так, відповідно до статті 6 цього Закону аудитори й аудиторські фірми були зобов'язані діяти згідно зі стандартами аудиту, а право їх затвердження на виключній основі належало саме Аудиторській палаті України [2].

Наступним кроком у розвитку національного саморегулювання стало ухвалення Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30 жовтня 1996 року. Цей нормативний акт закріпив правові засади функціонування професійних саморегулювних об'єднань на фондовому ринку, визначив порядок їх державної реєстрації, встановив вимоги щодо звітності та ведення реєстру таких організацій. Крім того, закон чітко окреслив компетенцію державного органу, уповноваженого здійснювати нагляд за діяльністю цих структур і застосовувати заходи впливу у разі порушення законодавства [3].

Більш чіткі риси інституту саморегулювання в Україні почали з'являтися у 2000-х роках. Як зазначає Н. Філатова-Білоус, саме в цей період у вітчизняній правовій доктрині та серед учасників законотворчого процесу, так само як і в інших пострадянських державах, суттєво зріс інтерес до створення саморегулювних організацій [4, с. 59]. Важливою віхою цього етапу стало ухвалення Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III, який передбачав можливість формування саморегулювних об'єднань оцінювачів – професійних об'єднань, наділених частиною регуляторних функцій у своїй сфері [5].

На думку дослідниці, подібні законодавчі новації пояснювалися прагненням відійти від надмірної централізації регулювання, успадкованої від радянської системи управління, та передати окремі владні повноваження професійному середовищу. У пострадянських країнах розпочалася активна підготовка нормативної бази, орієнтованої на адаптацію західних моделей саморегулювання, які вже давно й успішно функціонували у США, Канаді, Великій Британії та ряді інших держав [4, с. 59].

Водночас упровадження концепції саморегулювання супроводжувалося низкою суперечностей. Намір обмежити державне втручання поєднувався з прийняттям законодавчих актів, що надмірно детально регламентували діяльність таких організацій, фактично звужуючи можливість для реального самоврядування. Показовим прикладом цього підходу став Модельний закон про саморегулювну організацію, прийнятий у 2007 році в межах СНД і рекомендований для використання всіма державами-учасниками [6].

Важливим кроком на шляху інституалізації саморегулювання в Україні міг стати Меморандум про співпрацю у сфері сприяння розвитку саморегулювання, підписаний 10 жовтня 2008 року 26 всеукраїнськими громадськими організаціями. У документі було задекларовано прагнення сформувати спільне бачення перспектив професійного саморегулювання, визначити оптимальне співвідношення між державним наглядом і автономією

бізнесу, а також закладено засади системного підходу до розвитку саморегулювальних організацій (СРО) [7]. Проте цей Меморандум не отримав належної підтримки з боку органів влади, що зумовило відсутність його практичної реалізації.

У 2009 році процес становлення саморегулювання перейшов у фазу активнішої взаємодії з державними структурами. Зокрема, при Комітеті Верховної Ради України було створено робочу групу з питань ліцензування та саморегулювання, а в 2010 році – Громадську раду з розвитку саморегулювання, утворену на підставі наказу Державного комітету з регуляторної політики та підприємництва № 1234 від 15 жовтня 2010 року. Вітчизняні дослідники відзначають, що ці ініціативи сприяли формуванню основ для подальшого законодавчого врегулювання діяльності СРО [1, с. 62].

Протягом наступних років український парламент неодноразово намагався ухвалити окремий закон, який би комплексно регламентував діяльність саморегулювальних організацій. Зокрема, було зареєстровано низку законопроектів: «Про фахові саморегулювні і самоврядні організації» (№ 4841-1 від 10.09.2009 р.); «Про саморегулювні організації» (№ 4841-д від 23.07.2010 р.); альтернативний законопроект № 9015 від 18.07.2011 р.; проект № 10052 від 15.02.2012 р. та інші. Хоча жоден з них так і не був прийнятий, сама їх поява свідчить про посилення інституційного діалогу щодо впровадження сучасної моделі саморегулювання.

У подальшому, з огляду на євроінтеграційний курс України, питання впровадження механізмів саморегулювання набуло нового значення як складова адаптації національного законодавства до європейських стандартів належного врядування. Ключовим документом цього етапу стала Концепція реформування інституту саморегулювання в Україні, затверджена Кабінетом Міністрів України 10 травня 2018 року. У ній передбачалося створення цілісної правової основи для ефективної діяльності СРО та визначено основні завдання реформи: налагодження дієвої взаємодії між суб'єктами господарювання або професійної діяльності на засадах саморегулювання; підвищення якості продукції, робіт і послуг на ринках, де діятимуть такі механізми; посилення відповідальності виробників перед споживачами; зміцнення конкурентних позицій українських підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; а також покращення інвестиційного клімату, загального ділового середовища та конкурентоспроможності держави [8].

Додатковий поштовх до розвитку інституту саморегулювання надало ухвалення у 2018 році Кодексу України з процедур банкрутства, у якому було закріплено норми щодо функціонування саморегулювальних організацій арбітражних керуючих як інструменту підвищення ефективності процедур неплатоспроможності [9]. Уперше на рівні спеціального законодавства встановлено вимогу обов'язкового членства арбітражного керуючого в СРО як необхідну умову доступу до професії.

Узагальнюючи динаміку розвитку, можна виокремити кілька ключових етапів становлення саморегулювальної діяльності в Україні:

Інституційний етап (1990–2000 рр.) – формування перших професійних об'єднань із елементами саморегуляції.

Нормативно-пошуковий етап (2001–2018 рр.) – спроби створення єдиного законодавчого поля для діяльності саморегулювальних організацій.

Етап спеціального регулювання (з 2018 р.) – запровадження Кодексу з процедур банкрутства та поширення інституту СРО на сферу арбітражного управління.

Попри поступальний розвиток, на сьогодні в Україні відсутнє комплексне правове закріплення діяльності саморегулювальних організацій. Остання спроба системного врегулювання була здійснена шляхом реєстрації 4 лютого 2022 року законопроекту № 7025 «Про саморегулювні організації». Цей проект мав на меті визначити правовий статус, засади створення, функціонування, фінансування та припинення діяльності таких об'єднань.

Законопроект пропонував визначати саморегулювну організацію як «неприбуткове об'єднання представників однієї професії або суб'єктів господарювання у певній сфері (галузі) чи певного виду господарської діяльності, що утворюється відповідно з метою професійного чи галузевого самоврядування, розробки та встановлення спільних стандартів

і правил, реалізації завдань та захисту прав і законних інтересів її членів, підвищення їх професійного рівня та рівня якості виробленої продукції, виконання робіт, надання послуг» [10].

Документ передбачав поділ СРО на дві основні категорії: організації професійного саморегулювання та організації господарського саморегулювання. При цьому у межах однієї професії пропонувалося створювати лише одну професійну СРО, тоді як у сфері господарської діяльності дозволялося функціонування кількох організацій, якщо інше не встановлено спеціальним законом.

Окремими положеннями законопроекту регламентувалися процедура державної реєстрації, порядок ведення обліку членів, джерела фінансування та механізми взаємодії з органами державної влади й місцевого самоврядування. Зокрема, передбачалося обов'язкове залучення представників саморегулювних організацій до обговорення проєктів нормативно-правових актів, що можуть впливати на їх статус, діяльність або повноваження. Також пропонувалося уніфікувати основні ознаки для всіх типів СРО, водночас залишивши можливість урахування галузевих особливостей, що створювало б передумови для збалансованого правового регулювання [10].

Проте цей законопроект не просунувся далі стадії опрацювання в комітеті. Внаслідок цього інститут саморегулювання в Україні і досі регламентується лише фрагментарними нормами у різних галузях, що призводить до неоднорідності підходів і правової невизначеності, ускладнюючи створення ефективних механізмів господарсько-правового забезпечення діяльності таких об'єднань.

Однак досліджувана тематика зберігає надзвичайну актуальність для українського суспільства та держави. На сучасному етапі спостерігається стале зростання зацікавленості до діяльності саморегулювних організацій та їхньої участі в регулюванні різних сфер суспільних відносин. Особливого значення це питання набуло після початку повномасштабної агресії проти України, коли роль недержавних інститутів у забезпеченні стабільності та сталого розвитку зростає багатократно.

Значення СРО визнається не лише у внутрішньому правопорядку, але й у площині міжнародного співробітництва. Так, відповідні положення містяться в низці двосторонніх угод, укладених Україною з іншими державами. Показовим прикладом є Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою від 23 вересня 2023 року, у якій підкреслюється важлива функція саморегулювних організацій у сфері фінансових послуг. Зокрема, визначено, що у випадках, коли участь фінансової установи в СРО є умовою для провадження діяльності, такі організації несуть відповідальність за дотримання зобов'язань, взятих сторонами в межах цієї Угоди [11].

Крім того, посилюється увага до СРО у сфері захисту прав споживачів, що є характерною рисою правових систем держав Європейського Союзу, але тривалий час не мало належного розвитку в Україні. Так, у Законі України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-ІХ закріплено можливість розгляду саморегулювними організаціями звернень, пов'язаних із порушеннями прав споживачів, а також їх участь у забезпеченні належного рівня захисту [12].

Окремої уваги заслуговує модель функціонування СРО у сфері медіа. Закон України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-ІХ [13] передбачає розмежування між власне саморегулювними організаціями, що формуються виключно з ініціативи представників медіа-спільноти, та органами спільного регулювання. Останні також створюються за ініціативою суб'єктів у сфері медіа, однак певні їхні дії чи рішення потребують затвердження з боку державного регулятора – Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Висновки. Сучасна законодавча практика свідчить про поступове розширення сфери застосування саморегулювання як ефективного інструменту залучення недержавних суб'єктів до регуляторних процесів. Інститут СРО дедалі активніше проявляє себе не лише в економічній чи професійній площині, а й у таких сферах, як захист прав споживачів та медіа. Це є ознакою зростання довіри держави до саморегулювних структур і водночас демонструє

орієнтацію України на європейські моделі врядування, що передбачають делегування частини публічних функцій організаціям громадянського суспільства. У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність ґрунтовного аналізу правового статусу та механізмів діяльності саморегулювних організацій, що зумовлює подальші наукові дослідження у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Гармаш І. М. Основні етапи розвитку саморегулювної галузі на території сучасної України. *Право та інновації*. 2015. №2(10). С. 60–65.
2. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 №3125-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №23. Ст. 243.
3. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 №448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №51. Ст. 292.
4. Філатова-Білоус Н. Саморегулювні організації: юридичні особи на межі приватного і публічного права. *Цивілістична платформа*. 2024. № 2. С. 58–82.
5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 №2658-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №47. Ст. 251.
6. Модельний закон про саморегулювні організації СНД: постанова Міжпарламентської асамблеї держав – членів СНД від 31.10.2007 № 29-7. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_i51
7. Меморандум «Про наміри щодо взаємного співробітництва у галузі сприяння розвитку саморегулювання підприємницької та професійної діяльності в Україні». URL: http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=238&Itemid=108
8. Про схвалення Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 308-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80#Text>.
9. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
10. Проект Закону про саморегулювні організації №7025 від 04.02.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38927>
11. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою, ратифікована Законом України від 10.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001-23#Text
12. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року №3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>
13. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*, 2023, №№ 47-50, ст. 120.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

